ما می‌گوئیم: روایت درباره اجاره بر تصویرگری است چراکه سخن در«**اکل سحت**» است که ظهورش در حرمت ثمن است، البته ممکن است بگوئیم تحریم اجاره، فرع حرمت اصل عمل است.

۲۰. «الْقُطْبُ الرَّاوَنْدِيُّ فِي لُبِّ اللُّبَابِ، رُوِيَ: أَنَّهُ يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ فَيَقُولُ أَيْنَ مَنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَ أَيْنَ مَنْ ضَادَّ اللَّهَ وَ أَيْنَ مَنِ اسْتَخَفَّ بِاللَّهِ فَيَقُولُونَ وَ مَنْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ الثَّلَاثَةُ فَيَقُولُ مَنْ سَحَرَ فَقَدْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَ مَنْ صَوَّرَ التَّمَاثِيلَ فَقَدْ ضَادَّ اللَّهَ وَ مَنْ تَرَاءَى فِي عَمَلِهِ فَقَدِ اسْتَخَفَّ بِاللَّهِ»[1]

۲۱. «الشَّهِيدُ الثَّانِي فِي مُنْيَةِ الْمُرِيدِ، عَنِ النَّبِيِّ ص أَنَّهُ قَالَ: أَشَدُّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ قَتَلَ نَبِيّاً أَوْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ وَ رَجُلٌ يُضِلُّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَوْ مُصَوِّرٌ يُصَوِّرُ التَّمَاثِيلَ»[2]

۲۲. «محمد بن يعقوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ وَ عَبْدِ اللَّهِ ابْنَيْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَعْمَلُونَ لَهُ ما يَشاءُ مِنْ مَحارِيبَ وَ تَماثِيلَ- فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا هِيَ تَمَاثِيلَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ- وَ لَكِنَّهَا الشَّجَرُ وَ شِبْهُهُ.»[3]

درباره دلالت این روایت ممکن است چنین خدشه کنیم که«مایشاء» که فعل سلیمان بوده و امام می‌فرماید شأن منصب نبوت نبوده است، نگهداری صورتها می‌باشد و نه ساختن آنها.

همین مطلب را **شیخ انصاری** از روایت استفاده کرده است:

«و بما ورد فی إنکار أنّ المعمول لسلیمان علی نبیّنا و آله و علیه السلام هی تماثیل الرجال و النساء؛ فإنّ الإنکار إنّما یرجع إلی مشیئة سلیمان للمعمول کما هو ظاهر الآیة دون أصل العمل، فدلّ علی کون مشیئة وجود التمثال من المنکرات التی لا تلیق بمنصب النبوة.»[4]

ما می‌گوئیم: روایات خوانده شده که به نوعی مطلق تصویرگری(مجسمه و نقاشی/ از ذی روح و غیر ذی روح) را تحریم کرده‌اند در چند دسته قابل تقسیم هستند:

- **دسته اول)** روایاتی که حکم را مربوط به«**صورت در منزل**» می‌دانستند:(روایات۱، ۱۵، ۱۶، ۱۷)
- **دسته دوم)** روایات امر به نفخ(روایت‌های ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲)
- **دسته سوم)** روایات هدم قبور، کسر صور و قتل کلب(۱۳، ۱۴)

---

۱. *همان.*

۲. *همان.*

۳. *وسائل الشیعة*، ج۵، ص۳۰۴.

۴. *مکاسب محرمه*، ج۱، ص۱۹۲.

- **دسته چهارم)** روایات نهی از تجدید قبر و تمثیل مثال(۱۸)
- **دسته پنجم)** روایات نهی از لعب با تماثیل(۲۰-۲۱)
- **دسته ششم)** روایات دیگر که تحریم را ثابت می‌کردند(۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶)

تا کنون روایات طائفه اول(تحرم مطلق) را ملاحظه کردیم امّا:

طایفه دوّم: روایاتی که تحریم را فقط در ذی‌الروح ثابت می‌کند:

۱. «مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ شُعَيْبِ بْنِ وَاقِدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ ع فِي حَدِيثِ الْمَنَاهِي قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ص عَنِ التَّصَاوِيرِ- وَ قَالَ مَنْ صَوَّرَ صُورَةً- كَلَّفَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ- أَنْ يَنْفُخَ فِيهَا وَ لَيْسَ بِنَافِخٍ- وَ نَهَى أَنْ يُحْرَقَ شَيْءٌ مِنَ الْحَيَوَانِ بِالنَّارِ- وَ نَهَى عَنِ التَّخَتُّمِ بِخَاتَمِ صُفْرٍ أَوْ حَدِيدٍ- وَ نَهَى أَنْ يُنْقَشَ شَيْءٌ مِنَ الْحَيَوَانِ عَلَى الْخَاتَمِ.»[۱]

ما می‌گوئیم:

۱. درباره دلالت این روایت گفته شده است:

> **و الظاهر أنّ نقش الحیوان علی الخاتم لیس نقشا محضا بل من قبیل الحکّ فی فصّه. و لا یخفی أنّ المنع عن النقش فی الخاتم- علی القول به- لا یقتضی المنع عن مطلق التصویر حتی المجسّمة أیضا، إذ للخاتم خصوصیة واضحة من جهة کونه ملازما للإنسان غالبا حتّی فی حال الصلاة، فیکون المنع فیه من قبیل المنع فی لباس المصلّی.»**[۲]

۲. درباره اینکه نقش روی خاتم، نقش محض نیست، می‌توان پاسخ داد که عرفاً به چنین حکاکی‌هایی مجسمه گفته نمی‌شود و اگر بنا بر دقت‌های عقلی است، می‌توان گفت نقاشی هم به سبب وجود رنگ دارای جرم است.

فراز دیگر اشکال از قوت برخودار است.

---

۱. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۲۹۷.

۲. *دراسات فی المکاسب المحرمة*، ج۲، ص۵۶۹.

۳. امّا حدیث مناهی مشتمل بر امور مکروهه هم می‌باشد و لذا نمی‌توان هر فراز آن را حمل بر حرمت کرد. از زمره این مناهی«اکل در حین جنابت، کوتاه کردن ناخن به دندان، مسواک در حمـام، خـوردن نـیم خـورده موش، ادرار پای درخت میوه دار، اکل با دست چپ یا در حال تکیه دادن و...» است[۱]

۴. درباره حدیث مناهی«عدم حمل برحرمت» اشکالاتی شده و از آن پاسخ داده شده است:

لا نقول: إنّ السیاق مانع من الحمل علی الحرمة حتّی یجاب أوّلا بمنع مانعیة السیاق عن الأخذ بظهور النهی فی الحرمة. و ثانیا بأنّ هذه المناهی لم یجتمع فی کلام واحد للنبیّ صلّی اللّه علیه و آله حتی یلاحظ سیاق کلامه، بل صدر کلّ منها فی زمان خاصّ و مورد خاصّ و إنّما جمعها الإمام الصادق علیه السّلام فی مرحلة النقل و الإخبار عنها.

بل نقول: إنّ الناظر فی الحدیث بطوله یظهر له أنّ غرض الإمام علیه السّلام کان سرد مطلق ما تعلّق به نهی ما من النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فی الأزمنة و الموارد المختلفة سواء کان محرّما أو مکروها، و لم یتعرّض الإمام علیه السّلام للألفاظ الصادرة عن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فی کل مورد من الموارد المذکورة و أنّه کان بصیغة النهی أو بمادّته أو بلفظ آخر.

و بالجملة لم ینقل اللفظ الصادر عنه صلّی اللّه علیه و آله فی کلّ مورد حتّی یلاحظ ظهوره فی الحرمة أو فی مطلق المرجوحیّة.

اللّهم إلّا أن یقال: إنّ الإمام علیه السّلام عبّر عمّا صدر عن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فی کلّ مورد من الموارد المذکورة بلفظ النهی و أخبر عن نهیه صلّی اللّه علیه و آله، و قد تقرّر فی الأصول ظهور مادّة النهی- کصیغته- فی الحرمة سواء وقع التلفظ به فی مقام الإنشاء أو الإخبار، إلا أن یثبت خلافه بالدلیل و لم یکن غرض الإمام علیه السّلام من نقل مناهی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله مجرد القصّة و الإخبار بل بیان مناهی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لیتبعها الأمّة، فظواهر ألفاظه حجّة فی مقام العمل.»[۲]

۲. «وَ فِی الْخِصَالِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْمِیثَمِیِّ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَحْمَرَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْکَانَ جَمِیعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ ثَلَاثَةٌ یُعَذَّبُونَ یَوْمَ الْقِیَامَةِ- مَنْ صَوَّرَ صُورَةً مِنَ الْحَیَوَانِ- یُعَذَّبُ حَتَّی یَنْفُخَ فِیهَا وَ لَیْسَ بِنَافِخٍ

۱. *من لا یحضر الفقیه*، ح۴۹۶۸.

۲. *دراسات فی المکاسب المحرمة*، ج۲، ص۵۶۹.

فِيهَا- وَ الْمُكَذَّبُ فِي مَنَامِهِ- يُعَذَّبُ حَتَّى يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ- وَ لَيْسَ بِعَاقِدٍ بَيْنَهُمَا- وَ الْمُسْتَمِعُ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ- يُصَبُّ فِي أُذُنِهِ الْآنُكُ وَ هُوَ الْأُسْرُبُّ.»[1]

ما می‌گوئیم:

چنانکه گفته‌ایم رابطه این طایفه، با طایفه اول، عموم من وجه است ولی چون هر دو را ثابت می‌کننـد، تعارضـی ندارند تا به تخصیص قائل شویم

طایفه سوم: روایاتی که تصویر غیر ذی الروح را حرام نمی‌داند:

۱. «مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ‌مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَعْمَلُونَ لَهُ ما يَشاءُ- مِنْ مَحارِيبَ وَ تَماثِيلَ- فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا هِيَ تَمَاثِيلَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ- وَ لَكِنَّهَا الشَّجَرُ وَ شِبْهُهُ.»[2]

درباره این روایت گفته شده است:

«يظهر من الرواية أنّ تماثيل الرجال و النساء كانت لا تناسب قداسة مقام النبوّة إمّا للحرمة أو للكراهة الشديدة و أنّ تماثيل الشجر و نحوه ليست بهذه المثابة، و على هذا فدلالة الرواية على حرمة تماثيل الرجال و النساء ليست واضحة إذ الكراهة الشديدة أيضا لا تناسب مقام النبوّة.

و الظاهر من الآية الشريفة أنّ عملهم لها كان بأمر من سليمان، و النبى لا يأمر بأمر حرام و لا مكروه شديد.»[3]

۲. «وَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: لَا بَأْسَ بِتَمَاثِيلِ الشَّجَرِ.»[4]

۳. «وَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع عَنْ تَمَاثِيلِ الشَّجَرِ وَ الشَّمْسِ- وَ الْقَمَرِ فَقَالَ لَا بَأْسَ مَا لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مِنَ الْحَيَوَانِ.»[5]

---

۱. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۲۹۷.

۲. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۲۹۵.

۳. *دراسات فی المکاسب المحرمة*، ج۲، ص۵۶۶.

۴. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۲۹۵.

۵. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۲۹۵.

ما می‌گوئیم:

۱. درباره این روایت گفتیم که شیخ انصاری چنین استظهار کرده‌اند که مراد از صورت، نقاشی است چراکه:«**فانّ ذکر الشمس و القمر قرینه علی مجرد النقش.**»

و گفتیم برخی در مقابل گفته‌اند که در دوره‌هایی اطاق‌هایی بوده که در آنها مجسمه شمس و قمر را گذاشته و ستایش می‌کردند.

اما به نظر می‌رسد حمل روایت بر چنین فرضی که در زمان ائمه رواج نداشته، حمل روایت بر فرد نادر است.

۲. تعبیر این روایت اگرچه«**لابأس بتماثیل...**» است و این با خرید و فروش هم سازگار است ولی می‌توان مدعی شد که روایات یا منصرف به ساختن تماثیل هستند و یا مطلق بوده و شامل آن هم می‌شوند.

۳. حضرت امام این مطلب را قبول ندارند و می‌نویسند:

«فلا ظهور فیها رأسا، لعدم معلومیّة وجه السؤال أوّلا، لاحتمال أن یکون السؤال عن اللعب بها، کما فی روایة علیّ بن جعفر عن أخیه موسی- علیه السلام- أنّه سأل أباه عن التماثیل، فقال:«لا یصلح أن یلعب بها» سیّما مع ما تری من حمل السؤال المطلق علی الاستفتاء من اللعب بها، أو عن اقتنائها، أو عن تزویق البیوت بها، أو عن جعلها فی البیت، أو مقابل المصلّی کما فی جملة من الروایات.

و دعوی الانصراف إلی تصویرها ممنوعة. بل یمکن أن یقال: إنّ السؤال عن التماثیل إنّما هو بعد الفراغ عن وجودها، فیکون ظاهرا أو منصرفا إلی سائر التصرّفات فیها.

و عدم ظهورها فی الحرمة ثانیا. و ما یقال: إنّ البأس هو الشدّة و العذاب المناسبان للحرمة کما تری، فإنّ استعمال «لا بأس» فی نفی المرجوحیّة و الکراهة شائع.

و عدم الإطلاق فی ذیلها ثالثا، لأنّ تماثیل الشجر لو اختصّت بالمجسّمات فإثبات البأس فی الحیوان أیضا کذلک، و لو شملت بالإطلاق النقوش و الرسوم فلا یکون فی عقد المستثنی إطلاق، لکون الکلام مسوقا لبیان الصدر و عقد المستثنی منه، لا الذیل.

و دعوی اختصاص السؤال بالنقوش بمناسبة عدم تعارف تجسیم الشجر و تالییه، غیر وجیهة، لإمکان أن یقال: إنّ المتعارف فی تلک الأزمنة هو عمل الحجاری و تصویر الأشیاء بالحجر و الجصّ بنحو التجسیم، و

أمّا النقش و الرسم فتعارفهما غير معلوم، و لا أقلّ من عدم إحراز تعارف ترسيم المذكورات دون تجسّمها بنحو يوجب الانصراف، فإنكار الإطلاق ضعيف جدا.»[1]

۱. *المکاسب المحرمة (للإمام الخمینی)*، ج ۱، ص ۲۶۲.